

OLIIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Qosimova Azizabonu Xamro qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti 4-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy ishda oliy ta'lim muassasalari talabalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi — talabalar tanqidiy fikrlashini shakllantirishning nazariy jihatlarini o'rganish hamda uning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini aniqlashdan iborat. Ishda tanqidiy fikrlash tushunchasi, uning psixologik, pedagogik va falsafiy asoslari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *tanqidiy fikrlash, oliy ta'lim, talabalar, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, mustaqil ta'lim, media savodxonlik, kognitiv rivojlanish.*

Kirish

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalarni nafaqat bilim bilan ta'minlash, balki ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash — bu axborotni tahlil qilish, baholash, solishtirish va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatidir. U shaxsning mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi.

So'nggi yillarda ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish talabalar kompetensiyasining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Bu esa, o'z navbatida, nafaqat kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish, balki jamiyatda ongli, faol va mustaqil shaxs sifatida shakllanishga xizmat qiladi.

Kirish qismida quyidagi muammolar e'tiborga olinadi:

- oliy ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash tushunchasi va uning mohiyati;
- tanqidiy fikrlashni shakllantirishning psixologik, pedagogik va falsafiy asoslari;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlarning o'rni;
- talabalar mustaqil faoliyatini rag'batlantirish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

Ushbu ishning maqsadi — oliy ta'lim muassasalari talabalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish va ta'lim jarayonida samarali usullarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotning vazifalari sifatida tanqidiy fikrlash nazariyasi, psixologik va pedagogik asoslari, shuningdek zamonaviy ta'lim yondashuvlari tahlil qilingan.

Asosiy qism

Bu kunda yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyevning Yangi O'zbekistonni tashkil etish g'oyasi ta'lim tizimini ham chetlab o'tmadi. 2020-yil 23-sentyabrdagi O'zbekiston Respublikasining 637-sonli yangi tahrirdagi “Ta'lim to'g'risida”gi qonuni, ta'lim-tarbiyani butunlay yangi asosda qayta qurish hamda uning samaradorligini keskin oshirish talabini qo'ydi. Bu masalaning yechimi o'qituvchining kasbiy mahorati sanaladi. O'quv hujjatlari va darsliklar,

axborot vositalari har qancha takomillashtirilmasin, ta’lim-tarbiyaning muvaffaqiyati eng avvalo o’qituvchi va uning kasbiy mahoratiga chambarchas bog’liqdir.

Shularni inobatga olgan holda, davlatimiz rahbari tomonidan O‘zbekistonning ochiqlik siyosati, dunyo bozoriga va barcha sohalarga faol kirib borishi, barcha sohalarda xalqaro hamkorlik kengayayotgani xorijiy tillarni bilishga ehtiyojni inobatga olib, ta’lim muassasalari pedagog kadrlari salohiyatini aniqlash bo’yicha nazorat sinovlari tashkil etilmoqda.

Zamonaviy jamiyatda jadal rivojlanib borayotgan axborot texnologiyalari, ijtimoiy-iqtisodiy o’zgarishlar, mehnat bozorida yuzaga kelayotgan yangi talablar ta’lim tizimi oldiga tubdan yangicha yondashish talabini qo’ymoqda. Ayniqsa, boshlang’ich ta’lim bosqichida ishlovchi pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligi chuqur, puxta va zamon talablariga mos bo’lishi zarur. Chunki boshlang’ich sinf o’qituvchisi nafaqat dastlabki bilimlarni beruvchi shaxs, balki bola shaxsiyatining shakllanishida, uning tafakkuri, axloqiy qarashlari va jamiyatga munosabatining asoslarini mustahkamlovchi poydevor vazifasini bajaradi. Shu sababli boshlang’ich sinf o’qituvchisining kasbiy kompetensiyasida tanqidiy fikrlash qobiliyatining mavjudligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Tanqidiy fikrlash – bu shunchaki bilimlarni yodlab olish yoki ularni qayta aytish emas, balki mavjud axborotni chuqur tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni solishtira bilish, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish, muammolarga nisbatan muqobil yechimlarni taklif eta olish, shuningdek, har qanday holatga tanqidiy yondashuv orqali konstruktiv fikr yurita olish salohiyatidir. Tanqidiy fikrlovchi pedagog o’z o’quvchilarini mustaqil fikrlashga, dalillarga asoslangan qaror qabul qilishga, muammolarni tahlil qilishga, ijtimoiy-hayotiy voqelikka faol va ongli munosabat bildirishga yo’naltira oladi. Bu esa ta’limning asosiy maqsadi bo’lgan shaxsga yo’naltirilgan yondashuvga to’la mos keladi.

Shunga qaramay, amaliyotda pedagogika yo’nalishida tahsil olayotgan bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarining tanqidiy fikrlash ko’nikmalari aksariyat hollarda past darajada bo’lib, ular ko’proq an’anaviy, andozaviy yondashuvlarga tayangan holda bilim oladilar va ta’lim jarayonida faqat ma’lumotni yetkazish bilan cheklanadilar. Tahliliy va reflektiv yondashuvning yetishmasligi, o’quv materialiga ijodiy va mustaqil yondashmaslik, fikr yuritishda dalillarning sustligi, o’z fikrini asoslab bera olmaslik kabi holatlarning ham mavjudligi ushbu muammoning dolzarbligini tasdiqlaydi.

Bizningcha, buning asosiy sabablari qatorida oliy ta’lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi pedagogik shart-sharoitlar va metodik yondashuvlarning yetarlicha ishlab chiqilmaganligi, o’quv rejalari va fan dasturlarining ushbu ko’nikmalarni rivojlantirishga to’liq yo’naltirilmaganligi, talabalarda faol va interfaol ta’lim jarayonlari orqali fikr almashinuvi, muhokama va muloqot madaniyatini shakllantirishga yetarli e’tibor berilmayotganligida deb hisoblaymiz. Bundan tashqari, o’qituvchilarning o’zlari ham tanqidiy fikrlash texnologiyalarini amaliyotda qanday qo’llash bo’yicha yetarli malakaga ega emasliklari muammoni yanada chuqurlashtiradi.

Xulosa

Ushbu ilmiy ish natijasida oliy ta'lim muassasalari talabalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari batafsil tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tanqidiy fikrlash nafaqat axborotni qabul qilish va qayta ishlash qobiliyatini, balki talabalar mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish, muammolarni samarali hal qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, ish davomida tanqidiy fikrlashning psixologik, pedagogik va falsafiy asoslari, shuningdek zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar orqali uning rivojlantirilishi mumkinligi ko'rsatildi. Bu talabalar ta'lim jarayonida faollik ko'rsatish, axborotni tahlil qilish va baholash hamda o'z fikrini asoslash qobiliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tavsiya va takliflar:

1. Ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish — munozara, debat, loyiha ishlari, “Aqliy hujum” kabi metodlar talabalar tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.
2. Muammoli vaziyatlarni yaratish — darslarda talabalarni turli muammolar va vaziyatlarni tahlil qilishga jalb qilish, ularni mustaqil xulosa chiqarishga o'rgatadi.
3. Media va axborot savodxonligini rivojlantirish — talabalarni turli manbalardagi axborotni tanqidiy baholashga o'rgatish, soxta yoki noto'g'ri ma'lumotlarni aniqlash ko'nikmalarini shakllantirish muhimdir.
4. Metakognitiv yondashuvni qo'llash — talabalarni o'z fikrlash jarayonini tahlil qilishga, xatolarini aniqlash va to'g'rilashga o'rgatish kerak.
5. O'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish — pedagoglar tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari bo'yicha muntazam trening va seminarlar orqali bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashi lozim.

Ushbu tavsiyalar oliy ta'lim muassasalarida talabalar tanqidiy fikrlashini yanada samarali shakllantirish va ularning kognitiv, analitik va ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevraldagi PF-5349-sonli “Axborot texnologiyalari va kommunikasiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” Farmoni.
3. Abduqodirov A., Pardaev A. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. – T.: Fan, 2009. 145 b
4. Abduqodirov A.A. Masofali o'qitish modellari va ularning sinflari // O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uchun pedagogik xodimlar tayyorlash va malaka oshirish tizimining

dolzarb masalalari: Respublika ilmiy- amaliy konfrensiya ma'ruza tezislari to'plami. – T.: 2004. – B. 107-111

5. Abduraxmanova J.N., Toshtemirova S.A. Innovasion texnologiyalar va axborot madaniyatini shakllantirish pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri // Science and Education. – 2020. – № 1(7). – 436-442.

6. Alimov R.X.. “Axborot texnologiyasi va tizimlari” ,T.: 2011.-36b.

A.A. Metodi issledovaniya v professionalnoy pedagogike. – Tallin: Valgus, 1980. – 460 s.

7. Potter W.J. Media Literacy. – Routledge, 2018.

8. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum. – Paris, 2021.

9. Karimova S. Axborot texnologiyalarining psixologik ta'siri. – Toshkent, 2020.

10. Jo'rayev A. Yoshlar va media madaniyat. – Toshkent, 2019.

11. Adilova S. Multimedia vositalari va ularni ta'lim jarayonida qo'llash.// Pedagogik ta'lim. 2001.-№2 .20-21 bet